

ЛЕКСИКОГРАФІЯ ТА МІЖМОВНІ ЗВ'ЯЗКИ

УДК 811.161.2'373.45+811.161.2'276.6:791.43

Ірина Василяйко

Львівський національний університет імені Івана Франка

АНГЛОМОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ КІНОМИСТЕЦТВА

© Василяйко І. Ю., 2012

У статті проаналізовано особливості освоєння англомовних запозичень, які входять до складу української термінології кіномистецтва. Проаналізовано процес адаптації запозичень на фонетичному, морфемному, граматичному та лексико-семантичному рівнях.

Ключові слова: українська мова, англійська мова, термінологія кіномистецтва, англомовний термін, мова-джерело, мова-реципієнт.

The article focuses on the specific of the adaptation of English terms, which are included in the Ukrainian terminology system of movie art. The process of the adaptation of borrowings at the phonological, morphological, grammatical and lexical-semantic levels has been studied.

Keywords: Ukrainian language, English language, English term, terminology of movie art, language-recipient, language-resource.

Динаміка змін у суспільному житті породжує динаміку мовних змін. Найбільш активно поповнюється й змінюється лексика термінологічних систем. Термінотворення має свою специфіку, яка полягає в тому, що значну кількість спеціальних слів фахове мовлення запозичує з інших мов, що пов'язано з науково-технічним прогресом, співпрацею науковців різних країн світу. Термінна номінація, на відміну від загальномовної, – це цілеспрямований процес, зумовлений взаємодією зовнішніх та внутрішніх чинників. Одна з головних її особливостей – використання іншомовних слів та їх компонентів для найменування нових понять. Англійські морфеми, як і класичні терміноелементи, відповідають вимогам точності, стислості та забезпечують однозначність терміна.

Взаємодія мов – це процес, який виникає та розвивається внаслідок мовних контактів, що встановлюються між мовами за умов білінгвізму, і є чинником змін на різних рівнях мовної системи. Процес запозичування супроводжується освоєнням чужомовної лексики на всіх мовних рівнях системи мови-реципієнта, тому основою дослідження особливостей освоєння англомовних запозичень в українській термінології кіномистецтва є розгляд їх фонетичного, граматичного, словотвірного та лексико-семантичного освоєння в системі сучасної української мови із застосуванням структурно-типологічного підходу. Актуальність дослідження полягає у визначенні ролі англомовних запозичень для формування терміносистеми кіномистецтва, а отже й для її унормування, адже важливим аспектом аналізу в цій статті є з'ясування причин появи запозичень з англійської мови в кіномистецькій термінології та особливостей їх адаптації в українській мові.

Метою дослідження є спостереження за процесом пристосування англомовних термінів до фонетичної системи української мови в цій статті є вокальні та консонантні особливості. Механізм

трансформації фонемного складу англiцизмiв не вiдрiзняється вiд загальних способiв освоєння запозичень. Англiкомовнi термiни, здебiльшого, пристосувалися до фонологiчних норм сучасної української мови, втративши невластивi мовi-реципiєнту риси. Значнi кiлькiснi та якiснi розбiжностi в системах вокалiзму англiйської та української мов зумовили те, що в процесi адаптацiї бiльше змiн вiдбулося в системi вокалiзму. При цьому спостерiгаємо поширення складних, як правило дивергентних, дiафонiчних вiдносин, наприклад: англiйська голосна «а» реалiзується в межах фонем /a/, /e/, /y/: *cartoon* [ka:tu:n] – *картун* (мальований фiльм); *action* [ekshn] – *екшн* (команда режисера для початку зйомки); *travelling* [trevelin] – *тревелiнг* (зйомка з руху) [3]. У системi консонантизму, навпаки, переважає встановлення регулярних простих дiафонiчних зв'язкiв. Бiльшiсть приголосних зазнає простої субституцiї українськими приголосними, наприклад: *sequel* [si:kwel] – *сiквел* (продовження комерцiйного успiшного фiльму); *remake* [ri:meik] – *рiмейк* (фiльм, який повторює сюжет ранiше знятого фiльму); *western* [westen] – *вестерн* (пригодницький фiльм про освоєння заходу США у XIX ст.) [3].

Простежується закономірна тенденція до субституції англiйських зредукованих одиниць, зокрема фонем /r/, українськими голосними повного творення /a/, /o/, /y/, /e/ з урахуванням орфографiї мови-джерела: *starlet* [sta:let] – *старлетка* (молода актриса-початкiвець, яка має гарну зовнiшнiсть); *technicolor* [teknikale] – *технiколор* (колiр, одержаний за допомогою фiльтрiв); *tiesser* [ti:se] – *тiзер* (короткий трейлер, який випускається за декiлька мiсяцiв до безпосереднього випуску фiльму); *trailer* [treile] – *трейлер* (короткий клiп фiльму, зроблений з рекламною метою) [3].

Дифтонги англiкомовних термiнiв кiномистецтва передаються сполученням двох монофтонгiв, наближаючись до вимови мови-джерела, наприклад *spoiler* [spoile] – *спойлер* (iнформацiя про фiльм, яка, за задумом творцiв фiльму, не повинна розкриватися до певного моменту), *mainstream* [meinstrim] – *мейнстрiм* (основний потiк кiнопродукцiї); *teglain* [teglain] – *теглайн* (рекламний слоган фiльму); *drive-in* [draivin] – *драйвiн* (кiнотеатри для автомобiлiстiв) [3].

У системi консонантизму англiкомовна фонема /h/ вiдтворюється українськими фонемами /г/ та /х/: /h/→/г/ – *hamblingpicture* [hamblin] – *гемблiнгпiкче* (фiльми, у яких азартнi iгри складають основу iнтриги); /h/→/х/ – *horror* [hore] – *хоррор* (фiльм жахiв); *happyend* [hepiend] – *хенi-енд* (щасливе завершення фiльму). Це зумовлено впливом російської мови, адже фонему /h/ слiд передавати українською /г/.

Досi англiйська фонема /g/ в англiкомовних термiнах послiдовно передається фонемою /г/ та вiдтворюються на письмi вiдповiдно лiтерою г, що зафиксовано в словниках, наприклад: *gag* [geg] – *гег* (фрази, жарти, якi актор iмпровiзує пiд час виконання ролi). Якщо в передаваннi чужомовних термiнiв дотримуватись вимови мови-джерела, то англiйську фонему /g/ слiд передавати українською проривною /г/, оскiльки цi приголоснi в англiйській i українській мовах творяться аналогiчно, i така субституцiя не суперечить фонологiчній природi української мови.

Дослiдження термiнiв-англiцизмiв кiномистецтва на граматичному рiвнi української мови показало, що абсолютна бiльшiсть англiкомовних запозичень увiйшла до лексико-граматичного розряду iменника, що повнiстю вiдповiдає загальним тенденцiям запозичення чужомовної лексики. Аналiз результатiв освоєння на рiвнi основних граматичних категорiй дає пiдстави стверджувати, що англiкомовнi термiни-iменники, загалом, повнiстю пiдпорядкувалися граматичним нормам української мови та функцiюють у межах парадигм, властивих питомим iменникам.

Основними граматичними змiнами є послiдовна втрата артикля та набуття граматичної категорiї роду, що не властиво iменникам англiйської мови. Визначальним у вiднесеннi англiцизмiв до певної категорiї роду є формальний чинник. Бiльшiсть англiкомовних термiнiв iз кiнцевим приголосним засвоiлися в українській мовi iз граматичним значенням чоловічого роду, що зумовило серед англiкомовних запозичень в українській термiнологiї кiномистецтва значну кiлькiсну перевагу iменникiв чоловічого роду: *drivein* – *драйвiн* (кiнотеатри для автомобiлiстiв); *rapid* – *панiд* (прискорена зйомка); *eastern* – *iстерн* (радянськi фiльми, зробленi за аналогiєю до американських вестернiв); *steady-come* – *стедiкам* (спецiальне пристосування, що крiпиться на пояси кiнооператора для стiйкостi кiнокамери пiд час руху) [3].

У системі відмінювання переважна кількість англомовних запозичень, у тому числі й складні слова та терміни-словосполучення, функціює відповідно до норм української мови та набуває відмінкової парадигми питомої лексики: *флеппер – флеппера – флепперу – флеппер – флеппером – (на) флеппері – флеппере; докудрама – докудрами – докудрамі – докудрами – докудрамою – (на) докудрамі – докудрамо; букер – букера – букеру – букер – букером – (на) букері – букере*. Відхиленням від норм української мови є функціонування англомовних запозичень, які не змінюються, і становлять окрему морфологічну групу невідмінюваних іменників та знаходяться на периферії граматичної системи української мови (*міккімаусінг, екшн, гемблінгпикче, лавсторі* та ін.).

Англомовні терміни-іменники, як правило, не зазнають змін у числовій парадигмі та утворюють множину за законами української мови та за допомогою властивих їй засобів: *картун – картини, реліз – релізи, трейлер – трейлери, римейк – римейки*.

Аналіз морфемної структури англіцизмів у мові-реципієнті засвідчив, що основи англомовних термінів кіномистецтва в українській мові здебільшого не набувають достатньої морфемної подільності, похідні запозичені основи функціують як неподільні. Зміни морфемної будови англомовних запозичень є типовими для запозиченої лексики. На етапі входження в систему української мови спостерігаємо спрощення похідних англомовних основ та лексикалізацію словосполучень: *steadycome – стедікам; drivein – драйвін; mainstream – мейнстрім*. Усічення та нарощення запозичених основ відбувається внаслідок оформлення англіцизмів українськими суфіксами, що дає їм можливість формально наблизитися до питомих слів української мови: *filmology – фільмологія; synchronization – синхронізація; novel – новелізація*.

Дослідження словотвірної активності аналізованих англіцизмів у системі української мови виявило їх потенційну здатність адаптуватися до твірних основ мови-реципієнта. На продуктивність окремих словотвірних моделей у творенні похідних термінів від запозичень-англіцизмів впливають особливості термінотворення в системі української термінології.

Системністю термінології та важливістю родо-видових відношень у системі понять кіно зумовлена загальна тенденція до збільшення продуктивності засобів аналітичної номінації в українській термінології кіномистецтва, про що свідчить велика кількість термінів-словосполучень, до складу яких входять англомовні терміни. Найпродуктивнішими виявилися двоелементні структури, побудовані за моделлю «прикметник + іменник»: *блексплуататорський фільм, алузивне кіно, гангстерський фільм*. Словотвірні можливості багатьох запозичень стримуються їх семантикою та недостатнім фонетичним і морфологічним освоєнням на ґрунті української мови. Нульову словотвірну реалізацію в українській мові мають невідмінювані іменники, запозичення-словосполучення, складні слова, терміни, які позначають поняття та реалії чужої кінематографічної дійсності і, знаходячись на периферії терміносистеми кіномистецтва, є в українській мові рідковживаними: *rapid, сінеплекс, камео, гемблінгпикче*. Проте результати дослідження дають підстави констатувати наявність взаємозв'язку між активізацією словотвірної активності запозичених основ та появою «соціального замовлення» на творення номінацій для певних понять унаслідок їх активного входження у сферу кіно. Про це свідчить творення похідних термінів (*екшинувати* – від невідмінюваного запозичення *екшн* та *букерська служба* – від терміна *букер*), вживання яких активізувалося внаслідок використання цих понять у галузі фільмотворення. Отже, потенційно майже всі англомовні запозичення в українській мові можуть бути основами для творення похідних термінів.

Лексико-семантичне освоєння англійських термінів кіномистецтва супроводжується змінами семантичної структури та характеру значень запозичених термінів у системі української мови та змінами в окремих складниках лексико-семантичної системи мови-реципієнта внаслідок взаємодії термінів англійського походження з питомою термінологією. Семантичні зміни англіцизмів у системі української мови, які виявляємо через порівняння семантичної структури запозичення та його прототипу, є типовими для процесу переходу слова з однієї мови в іншу: спрощення та ускладнення семантичної структури, звуження, розширення та зміна значення.

На етапі входження в систему української мови спрощення семантичної структури відбулося в більшості полісемантичних англомовних термінів. Деякі з них увійшли в систему української мови в одному з лексико-семантичних варіантів, і ці терміни в нашій мові є моносемічними: *сінеплекс*,

постпродакшн, окер, імакс, пріквен, камеота ін. Частково зберегли складну семантичну структуру і функціують в українській мові як багатозначні терміни із двома та більше значеннями англіцизмів-полісемантів: *римейк, хепі-енд, трейлер, лавсторі* та ін. Ускладнення семантичної структури англомовних термінів та розвиток їх полісемії в українській термінології кіномистецтва спостерігається дуже рідко, наприклад: термін *саундтрек* поряд із запозиченим значенням «компонент фільму, що містить діалог, музику, звукові ефекти», розвинув значення «фотографічна звукова доріжка на кіноплівці», якого не має його англомовний прототип. Проте виникнення нових значень в аналізованих словах фіксується більшою мірою в загальноповсякденній мові внаслідок детермінологізації назв спеціальних понять.

Звуження та розширення значень англомовних термінів щодо значень їх етимонів у мові-джерелі безпосередньо пов'язане зі спеціалізацією та генералізацією відповідних понять, а також звуженням і розширенням сфери функціонування терміна. Звуження значень на українському мовному ґрунті зазнали англомовні запозичення *бленк-фільм, імакс, реліз, кліренс* та ін. Прикладом розширення значення може бути термін *андеграунд*, запозичений як підпілля, а сьогодні має значення: 1) рух незалежного й експериментального кіно; 2) переносно – будь-які заборонені теми в кіно. Характерними тенденціями сучасного етапу розвитку української мови є актуалізація та ретермінологізація багатьох давно запозичених англіцизмів, що супроводжується денотативно-конотативною переорієнтацією та зникненням пейоративних компонентів значення, наприклад термінів: *хепі-енд, реліз, блокбастер* та ін., які сьогодні позначають поняття української кіномистецької дійсності. Це є свідченням вагомості впливу екстралінгвістичних чинників на мовні процеси, зокрема й на лексико-семантичне освоєння запозиченої термінології.

Проведений аналіз семантичної адаптації термінів-англіцизмів виявив неусталеність значень багатьох запозичень, що зумовлено недостатнім науковим осмисленням відповідних понять у терміносистемі-реципієнті, зумовлене коротким терміном їх функціонування в новій терміносистемі. Це свідчить про їх неповне освоєння на рівні семантики, оскільки осмислення поняття визначаємо як важливий чинник семантичного освоєння запозиченого терміна.

Дослідження засвідчило інтенсивний розвиток і неологізацію терміносистеми кіномистецтва та наявність помітного впливу англомовної термінології на формування досліджуваної терміносистеми на сучасному етапі. Аналіз функціонування англомовних запозичень на семантичному, фонетичному та словотвірному рівнях дає підстави стверджувати, що англомовні запозичення є важливим складником формування кіномистецької термінології. Залучення англіцизмів до терміносистеми українського кіномистецтва сприяло усуненню багатьох описових конструкцій, розширенню фахової лексики внаслідок номінації нових для українського кіно понять, а також диференціації та деталізації деяких з них. Дослідження процесу освоєння англомовних термінів у системі української мови показало, що англіцизми зазнають формальних змін – у графічному відтворенні, фонемному складі, морфемній структурі та граматичній формі, а також функційних змін на рівні словотворення та семантики.

1. Бабишкін О. К. *Кінематограф сучасного Заходу: Нотатки про буржуазне кіномистецтво* / О. К. Бабишкін. – К. : Мистецтво, 1984. – 240 с. 2. Корунець І. В. *Порівняльна типологія англійської та української мов* : Навчальний посібник. – Вид. друге, доп. і перероб. / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 310 с. 3. Миславський В. Н. *Кінословник. Терміни, визначення, жаргонізми* / В. М. Миславський. – Х., 2007. – 328 с. 4. Мусієнко О. С. *Гуманізм і антигуманізм в сучасному кіномистецтві Заходу* / О. С. Мусієнко. – К. : Знання, 1998. – 236 с. 5. Цимбалюк Ю. В. *Іношомовні слова з артиклями, засвоєні українською мовою* // *Українське мовознавство* / Ю. В. Цимбалюк. – 1982. – № 10. – С. 120–126. 6. *Maltin's L. Movie and Video Guide. Edition.* / L. Maltin's. – New York : A Signet Book, 1992. – 120 p. 7. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* / Ed. by Sally Wehmeier. – Oxford : Oxford University press, 2004. – 1600 p. 8. *Thomson A. J. A Practical English Grammar* / A. J. Thomson, A. V. Martinet. – 4th edition. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – 250 p.